

Predrag Pavličević
Univerzitet Singidunum
Beograd

Model za istraživanje stila političkih lidera u Srbiji na prelazu milenijuma

Apstrakt U članku je naznačen model za naučnu deskripciju stilova političkog liderstva u Srbiji u periodu od 1990. do danas, odnosno, ukazano na osnovne elemente koncepta koji je autor razvio u studiji „Stil političkih lidera u Srbiji: U periodu 1990–2006. godine“ (2010). Autor izlaže oceni analitički instrumentarij koji pomenuti koncept obuhvata, istovremeno ukazujući na korelativne teorijske pristupe koje u navedenoj studiji nije razmatrao, a mogu biti od značaja za istraživanje političkih elita u Srbiji. Doprinos u epistemološkom delu metoda registruje se u definisanju pojma stila političkog liderstva, kao i kategorijalnog aparata koji ga prati – pojmljenog sa aspekta političkog stila: stila građenja političke moći, stila političke komunikacije, stila građenja legitimiteta, stila ideologije, političkog jezika, političke simbole i rituala, neverbalne komunikacije i stila iskazivanja patriotizma. Polazeći od stanovišta da politički stilovi odgovaraju karakteristikama političkih kultura i da je potrebno koncipirati idealno-tipske modele stilova fokusnih političkih subjekata, u članku se ocrta tipologija stilova političkog liderstva primerena specifičnostima delanja političkih lidera u Srbiji: autoritarni, republikanski, realistički, populistički, konformistički, revolucionarni i stil političara buntovnika.

Gljučne reči politički stil, političko liderstvo, model za istraživanje, tipologija liderskih političkih stilova, Republika Srbija

211

Cilj konceptualizacije stila političkog liderstva

Jedan od prvih tekstova, tačnije knjiga koja se, mada *ne na teorijskom nivou*, bavi(la) političkim liderstvom pojavila se u Srbiji pre dvadeset godina (Gajević 1993) – upravo analizirajući stilove političara, dajući tipologiju političara i njihovih stilova – shvaćenih kao relativno nestabilne komplekse ponašanja i načine političkog prikazivanja. Knjiga pruža interesantna zapažanja o načinima delanja (tadašnjih) političara u Srbiji: načinima građenja imidža, odnosno pojedinim aspektima njihove komunikacije sa političkom publikom, uključujući i neverbalnu komunikaciju; tehnikama građenja političke moći i tehnikama manipulacije – uključujući i politički diskurs¹.

¹ Interesantno je primetiti da se Gajević (1993: 128–136) bavi i rečnikom političara, primećujući da se značenje koje političari daju određenim terminima (narod, neprijatelj, sloboda, tržište itd.) ne mora poklapati sa značenjem koje istim rečima

Naime, kategorija stila političkog liderstva u Srbiji je mogla postati značajna za savremenu srpsku političku teoriju tek po uspostavljanju više-partijskog sistema u Srbiji, jer je tek njime otvoren prostor za ispoljavanje posebnosti u načinu delanja političara, a procesi demokratizacije dozvolili su kritičke tonove i analitičke osvrte. Međutim, koncept stila političkog liderstva nije bio instrumentalizovana kategorija – posebno ne preko formiranog kompleksnog analitičkog (istraživačkog) instrumentarija liderskog stila – te se ispoljava naučno-metodološki značaj razvoja ovakvog koncepta².

212

Ovo i zato što, kako se konstatuje: „Demokratija konfrontacije ili sučeljavanja jeste režim u kome se kroz stranačku utakmicu održava javna rasprava oko planova i projekata. Taj politički sistem upao je u krizu. Pobrkani reperi u političkoj debati dovode do demokratije imputacije ili pripisivanja, pri čemu se više ne sudi o programu i projektu, nego o ličnostima“ (Koenen-Iter 2005: 120–121). Uviđamo, personalizacija politike nije specifična političke scene u Srbiji (vidi: Goati 2006: 66; Vasović 2006: 46–47; Bruna Pusteto 1996: 14–16).

Personalizacija se, podsetimo, može odrediti kao tendencija „da se određene političke (partijske) opcije u potpunosti poistovećuju sa konkretnim političkim ličnostima i njihovim ličnim karakteristikama“, te razmatrati u kontekstu „tranzicione“ srpske političke kulture uz naznaku da je značajna karakteristika političke javnosti u Srbiji. Osnov i cilj personalizacije, čiji su koreni živi socio-politički tokovi i socijalno-psihološki mehanizmi, jeste objašnjenje složenih političkih tokova³, funkcija joj je takođe „delegitimizacija režima i satanizovanje političkih protivnika; diferencijacija partijskih političkih programa, nadoknada manjka poverenja u institucije sistema“; dok može imati različite varijetete:

„lider može biti javnosti prepoznatljiv po svom osobenom, ličnom, ‘pečatu’ – načinu i stilu – na koji obavlja neku političku funkciju, odnosno sprovodi politiku svoje stranke (‘gvozdena’ Margaret Tačer, ‘energični’ Đinđić, ‘dosledni’ Koštunica)“, odnosno lider „može u svom političkom nastupu ‘preuzeti’ stereotipne programske karakteristike svoje stranke... Ili, pak, predstava o lideru može biti čista personifikacija njegove politike, onda kada pojavom, stilom života,

daje politička publika, odnosno da „političari svoje omiljene reči smeštaju u blizinu atributa koji odgovaraju onom stilu političara kome ti političari pripadaju“.

² Vidi bliže Pavličević 2010: 22–30.

³ Pri čemu politička javnost podržava, prema Vasović 2006: 50: „različite stereotipe i tumačenja, kao svojevrzne atribucije odgovornosti, u vezi sa pojedinim političkim liderima“.

ili retorikom, dosledno izražava političku ideju koju u datom trenutku zastupa (kao na primeru metamorfoze Vuka Draškovića od 'nacionaliste' u 'evropejca')“ (Vasović 2006: 45–46)⁴.

Naime, ne ocenjuju se političke opcije i programi već lične osobine lidera, kriterijum interpersonalne privlačnosti izvanredno dobija na značaju, te se izborna opredeljenja „povedu afektivnim, umesto racionalnim kriterijumima presuđivanja“, do mržnje. Takođe: „da značajna sličnost u bazičnim političkim opredeljenjima bude prenebegnuta na račun 'narcizma' malih razlika koje se opažaju u osobinama, ličnom nastupu, kreiranju imidža, ili stilu političkog vladanja nekog lidera“ (Vasović 2006: 57).

Pritom, fenomen liderstva u Srbiji nije sasvim neistražena materija, ali je potrebno naznačiti koncept primenjiv kako za istraživanje lidera čije političko delovanje je od ključnog uticaja na političke procese u institucionalnom prostoru Srbije, tako i liderskih struktura na lokalnom nivou, pošto: „Samim svojim načinom postupanja i razmišljanja elita uspostavlja norme važeće u celokupnom društvu; njen uticaj – njena moć – počiva na činjenici da se prihvata uzor koji ona pruža... manjinska grupa koja nije u stanju da olakša uvođenje inovacija ili, naprotiv, da oteža njihovo prihvatanje, ne može polagati pravo na status elite. Svaka uspostavljena elita u stanju je da pomogne ili uspori društveni razvoj“ (Nadel 1956, 1990, prema Koenen-Iter 2005: 158).

Uticaj političkih elita na demokratizaciju i političku modernizaciju Srbije je problemski segment koji se ističe, podstičući na razmišljanje o pseudoeliti i procesima korupcije političkih elita, a posebno važno o odgovornosti elita (Matić 2004: 361–362, 379).

Uz svest da samorefleksije mogu biti odraz kako narcizma, tako i nesigurnosti, autor ovog teksta će u osnovnim crtama izložiti koncepta stila političkog liderstva iz svoje studije o stilu (Pavličević 2010), u nastojanju da izloži oceni analitički instrumentarij koji on obuhvata – paralelno ukazujući (u meri u kojoj to dopušta karakter i obim ovog teksta) na neke korelativne teorijske pristupe koje nije razmatrao, a koji mogu biti od značaja za istraživanje političkih elita u Srbiji⁵.

4 Možemo uočiti još neka značenja pojma personalizacije politike, vidi bliže Orlović 2006: 145, 166.

5 Autor će u članku naznačiti samo pojedine ključne teorijske izvore koji su mu bili osnov za postavljanje koncepta i modela za istraživanje stila političkog liderstva, s naznakom da su oni jasno naznačeni u Pavličević 2010 – kako ne bi bio optužen za plagijat.

Predlog koncepta stila političkog liderstva

U srpskoj teorijskoj misli se, između ostalog, istražuju:

a) često organizacioni aspekti liderstva – recimo, pristupi proučavanju vođstva u organizacijama, uključujući tipove vođstva (Mojić 2002);

b) teorijska pitanja liderstva u politici – pojam, funkcije i karakteristike lidera i liderstva, teorijski pristupi liderstvu, tipovi lidera, stilovi i modeli liderstva – ali se ipak koncept ne može bliže opredeliti kao jasno operativan za istraživanje (stilova) političkog liderstva (Subotić 2008);

c) pitanja odnosa liderstva i društvenih sukoba, gde autor (Subotić 2007) – pored već pomenutih problemskih okvira, te zahvatanja više tematskih i problemskih celina – ipak ostaje na organizacionim aspektima liderstva, koji nemaju izraženiji politički aspekt;

d) mentalitet u karakterima političkih lidera (Stanković 2010) – te se i iz ove perspektive i konteksta dotiče aspekt političke komunikacije (posebno način građenja i karakteristike imidža), neverbalna komunikacija, ideološki i politički koncept lidera, relacije prema srpskoj političkoj kulturi, izraženiji politički diskurs lidera. Analiza retorskog stila je, naime, vrlo česta (npr: Stanković, internet; Trkulja, internet). No, bez obzira na razlike u ocenama vezanim za lidere pojedinačno (jer se u nekim analizama registruju izraženije vrednosne odrednice) uočava se nužnost koja obuhvata pomenute determinante – bez obzira na koji se aspekt stavlja akcenat, a stil pominje samo kao odrednica retoričkog umeća;

e) liderstvo je bitna determinanta u kontekstu istraživanja partijske scene (Orlović 2006; Pavlović 2007; Goati 2005, 2006).

Takođe se, „polazeći od pretpostavke da je etička perspektiva od ključne važnosti za razumevanje postmoderne pozicije fenomena vođstva“ razvija produktivan (potencijalno istraživački operativan i za koncept stila političkog liderstva) diskurs o konceptima transformacionog, uslužnog i građanskog vođstva – gde po definiciji vođstvo „nije prisila, ono predstavlja višedimenzionalni moralni odnos između vođe i sledbenika, baziran na etičkim kategorijama poverenja, obaveza, posvećenosti i viziji zajedničkog dobra“ (Stojanović 2011: 156).

Analiziraju se pristupi fenomenu liderstva kako bi se utvrdile distinkcije, te se konstatuje da moderna paradigma vođstvo u osnovi poima kao dobar menadžment, da je takav koncept produkt (kulture i

organizacije) industrijskog društva, da se u njemu u prvi plan ističu različiti stilovi i merenje efikasnosti kao ključni kvaliteti vođstva, dok se post-moderna paradigma određuje „kao interakcija između vođe i sledbenika, obeležena namerom za menjanjem, i bazirana na etičkim pretpostavkama i ne-prinudnom aktivnom uticaju (persuaziji)... artikulise i kritičku dimenziju vođstva, njegove komunalne, socijalne i političke aspekte i tretira ga kao način za prevazilaženje problema kolektivnog delovanja“ (Stojanović i Gavrilović 2011: 11).

Upravo sačinjen iz perspektive opreznog postmodernizma registrujemo inspirativan koncept od uticaja na teorijski okvir stila političkog liderstva koji razvijamo u ovom tekstu (Hariman 1995)⁶.

Prethodno je neohodno napomenuti, dugo se u Srbiji čekalo na nedvosmisleno određenje:

Politički stil se može definisati kao stalni način delanja pojedinca, kolektiviteta ili institucije u politici koji je jedinstven ili dovoljno različit od uobičajenog da bi se mogao pri svakom ponavljanju prepoznati kao isti. U politici stil ima više pojavno, estetsko i komunikaciono nego vremensko značenje (Simeunović 2009 u Pavličević 2010: 14)⁷.

Određenje blisko prethodnom – koje takođe može biti operacionalizovano u istraživanju svih nivoa političke stvarnosti, te i stila političkog liderstva:

Politički stil je ukupnost specificirajućih (singularizirajućih) atributa koji određuju karakteristike delanja političkog subjekta korelativno njegovom načinu građenja političke moći, načinu njegovog predstavljanja i građenja komunikacionih odnosa, i usvojenim referentnim vrednosnim (i ideološkim) preferencijama (Pavličević 2010: 185).

6 Tačnije, Hariman 1995: 4, 187, polazi od određenja političkog stila kao „koherentnog repertoara retoričkih konvencija čija politička dejstva zavise od estetskih reakcija“, te daje širu definiciju: „1. set pravila za govor i sprovođenje, vođenje i ustrojavanje znakova i položaja, ili tema i akata, ili ponašanja i dužnosti, 2. određivanje prakse komunikacije i prikazivanja, 3. operisanje kroz repertoar retoričkih konvencija zavisnih od estetičkih reakcija, 4. određivanje individualnosti, omogućavanje socijalne kohezije i distribuiranje moći“.

7 Tačnije, u uvodnom diskursu u knjigu: *Reč -dve o političkoj kulturi, političkom stilu i knjizi* (2009). Inače, Pavličević 2010: 121–123 konstatuje da se u Simeunović 2000 termin *politički stil* (osim u jednom slučaju) koristi konzistentno u značenjima koja se određuju na osnovu stila političkog liderstva, a koji podrazumeva „osoben“ kvalitet ili odlike političkog delanja – korelativno sa drugim karakteristikama političkog aktera (izgled i nastup, specifičan politički jezik). U analizi Simeunovića stil političkih aktera podrazumeva karakterističan odnos prema načelima, principima i načinima političkog delanja – koji produkuje određene političke posledice.

Naime, stil označava individualitet političkog subjekta – te se prihvata postavka o kontinuitetu ponašanja (političkog) subjekta koje je povezano sa primarnim motivima, interesima i dominantnim vrednostima koje je politički akter izgradio (Pavličević 2010: 195)⁸. Stil je identitet ispoljen preko različitih formi, te je definisan kao relativno stabilno obeležje ispoljavanja identiteta (Pavličević 2010: 198).

Koncept se, primetimo, zasniva na metodološkom postupku u kome se „u nameri da se prikaže očevidna raznorodnost kategorija koje sudeluju u pojmu“ formira „niz definicija koje odgovaraju različitim stranama predmeta koji definišemo“⁹.

216

Svakako: „Politika je svojevrсно *kormilarenje društvenom celinom*... Ko učestvuje u tom kormilarenju društvom – zavisi od karaktera datog političkog sistema, ali i od njegove društvene podloge – socijalne strukture i političke kulture“ (Matić 2004: 374). Stoga se prihvata stanovište da liderski (politički) stilovi odgovaraju specifičnostima političkih kultura, na šta ukazuju i novije teorije o liderstvu razmatrajući odnos kulture i liderstva (Northouse 2008: 209–238)¹⁰. Tipologija stilova, dakle, mora da odgovori na specifičnosti srpskog političkog miljea. U konceptu koji se uzlaže zasnovana je kriterijumu određujućih atributa – koji se vezuju za osnovne karakteristike načina delanja političkih lidera – manifestovanih preko navedenih referentnih kategorija analize¹¹.

8 Oslanja se na Mandić 1995: 31: „Komunikacijski stil se definiše kao kompleksna forma izražajnog ponašanja... personalni idiom, koji obeležava celokupnu aktivnost jedne ličnosti“. Takođe Mandić 1995: 29, 53: „Ponašamo se na načine koji su podudarni sa našim 'Ja' konceptom, a naš 'ja' koncept se tokom života i menja i ostaje dosledan sam sebi. Jedinstvo i kontinuitet nečijeg ponašanja su povezani sa jezgrom nečije ličnosti, primarnim motivima, dominantnim vrednostima i primarnim interesima koje je neko izgradio... Potrebno je posmatrati ne samo socioistorijske, već individualne idiosinkrazije načina komuniciranja. Kroz način na koji čovek govori nužno se izražavaju centralne crte njegove ličnosti“. Naime, Pavličević 2010: 191: „Ovakva postavka – koja stil definiše kao relativno trajno obeležje (delanja) ličnosti omogućuje da se u pojmu političkog stila povežu, stave u pojmovnu i vremensku vezu, atributi koji karakterišu određeni stil – jer, stil je jedinstvo izraza“.

9 Mađa na njemu nije izvorno zasnovan, postupak je u osnovi isti onaj koji je preko citiranih postavki realizovao Koenen-Iter 2005: 129, u tipologizaciji elita. Koncept takođe odgovara stavu – Koenen-Iter 2005: 127 – da u istraživanju elita „nije dovoljno nastojanje da se eliminišu vrednosni sudovi“ već je potrebno „tačno odrediti kako dodeliti pokazatelje“ – pošto „pojam elite ukazuje na 'društvenu sliku elite“.

10 Takođe, vidi konstataciju Mojić 2002: 138–139.

11 Ovde se, naravno, ne radi o *atributivnom pristupu vođstvu*, o čemu, recimo, piše: Mojić 2002: 148–149; Subotić 2008: 41–43; Northouse 2008: 11–26.

Model za istraživanje liderskih političkih stilova u Srbiji

Naznačeni konceptualni okvir određuje način formiranja modela, koji ima sledeće segmente, odnosno podrazumeva: 1) definisanje aspekata i podaspekata stila – koji su osnov modela, 2) model idealno tipskih stilova¹².

Izloženi referentni okvir nalaže, za eventualno (rekonstruktivno) istraživanje, formiranje *osnovnog hipotetičkog stava*:

Politički stil čine obeležja ispoljena u delanju političkih aktera koja određuju mehanizmi građenja njihove političke moći, postupci građenja legitimiteta, referentni ideološki sistem, njihov politički jezik, politička simbolika koju pretežno praktikuju u političkom delanju, elementi i obeležja njihove neverbalne komunikacije i elementi političke kulture, tj. način ispoljavanja patriotizma (Pavličević 2010: 196).

Naime, stil se istražuje preko gore navedenih *kategorija političke teorije koje se iz perspektive stila političkog liderstva definišu i operacionalizuju*¹³ (potom se gradi hipotetički okvir¹⁴) na sledeći način:

217

1) *Stil građenja političke moći* je izbor načina konstituisanja mogućnosti i ispoljavanja sposobnosti (podjednako prikazivanja i neprikazivanja) uticaja političkog aktera na ponašanje drugih političkih aktera putem direktnog ili indirektnog samoizgrađivanja, jačanja i nametanja željene percepcije o sebi u političkom prostoru.

Mogu se analizirati sledeći problemski okviri, odnosno dimenzije stila građenja moći¹⁵:

12 Model za istraživanje stila političkog liderstva izložen je tabelarno – Pavličević 2010: 232–312, bliže je naznačen način koncipiranja modela – Pavličević 2010: 229–231, kao i teorijski izvori i doprinos autora u metodološkom delu, preciziranju indikatora i slično – Pavličević 2010: 237.

13 Pavličević 2010: 316–320.

14 Pavličević 2010: 321–326. Generalna hipoteza bi glasila: Stil političkih lidera u Srbiji (bez teritorije KiM i Vojvodine) u periodu 1.1. 1990 – ... godine čine obeležja koja se ispoljavaju u njihovom delanju koja određuju njihov stil građenja političke moći, stil političke komunikacije, stil građenja legitimiteta, stil ideologije, stil političkog jezika, stil političke simbolike, stil neverbalne komunikacije i njihov stil izražavanja patriotizma, a na osnovu kojih je moguće izvesti tipologiju političkih stilova koja ima i širu metodološku primenljivost: autoritarnog, republikanskog, realističkog, populističkog, konformističkog, revolucionarnog i stila buntovnika.

15 Posebna kumulativna hipoteza bi glasila: Stil političkih lidera u Srbiji (bez teritorije KiM i Vojvodine) u periodu 1.1.1990 – ... godine čini stil građenja političke moći, odnosno obeležja njihovog delanja koja određuju način i mehanizme građenja njihove političke moći ispoljena preko: 1) načina prilaza rešavanju osnovnih političkih problema, 2) strategija i načina ponašanja... itd. Dok bi posebna specifikujuća hipoteza, primera radi, bila formulisana na sledeći način: 1.1. Obeležja koja se ispoljavaju u delanju političkih lidera, koja zavise od načina prilaza rešavanju

- a) način prilaza rešavanju osnovnih političkih problema, a preko klasifikacije stilova na legistički, autoritarni, demokratski i ideološki¹⁶;
- b) strategije i način ponašanja koje koriste lideri da bi ostvarili svoje ciljeve (obeležja koja se ispoljavaju u delanju političkih lidera koja određuju karakteristike procesa odlučivanja, forme uključivanja lidera u proces odlučivanja, globalna sredstva i načine njegovog uticaja na političku suštinu i ishod odluke i formulisanje politike) – preko klasifikacije stilova na lesefer, transakcioni i transformacioni¹⁷;
- c) totalitet uzajamnih odnosa lidera i potčinjenih (saradnika), preko klasifikacije stilova na autoritarni, demokratski i indolentni¹⁸;
- d) oblici i stepen praktikovanja igara moći i instrumenti manipulacije građanima koje koriste lideri, preko klasifikacije: autoritarni, populistički, konformistički, kao i „moralno neutralni“ instrumenti manipulacije i igre moći¹⁹;
- e) intenzitet aktivnosti – ispoljavanja moći, odnosno razmaci angažovanja i opuštanja (aktivnosti i pasivnosti) lidera na političkoj sceni.

218

Vanredno značajno područje analize stila građenja političke moći lidera jesu unutarpartijski odnosi.

Jedan od autora (Orlović 2006) upravo razmatra liderstvo u političkim strankama u Srbiji, ukazujući na „presudnu ulogu vođa u političkim partijama: njihovo dugo zadržavanje na pozicijama, simbolizovanje programa i organizacije, kao i značajnu ulogu koju imaju prilikom opredeljivanja birača“²⁰, bavi se (re)distribucijom moći (piramidarnom

osnovnih političkih problema, određuju klasifikaciju stilova političkog vođstva na: legistički, autoritarni, demokratski i ideološki. Naravno, *mutatis mutandis* ovo je način formulisanja svih ostalih posebnih kumulativnih i posebnih specifikirajućih hipoteza koje bi činile hipotetički okvir u eventualnom istraživanju.

¹⁶ Pavličević 2010: 127: „Klasifikacija je zasnovana na konceptu političkog stila H. Spira – *s tim da je autor modifikovao i dopunio određenim indikatorima – kako bi bila prilagođena ciljevima i teorijskom pristupu u ovoj knjizi*“.

¹⁷ Teorija u Srbiji se poslednjih godina često bavi pomenutim stilovima, te oko *transakcionog* i *transformacionog* vođstva vidi bliže: Mojčić 2002: 140–143; Subotić 2008: 38–39; Stojanović 2011; Stojanović i Gavrilović 2011. Takođe se registruje preveden inostrani izvor koji ove koncepte obuhvata: Northouse 2008: 119–140.

¹⁸ Šta je „klasična“ klasifikacija, vidi bliže: Pavličević 2010: 95–99; 240–242, takođe Subotić 2008: 33–35.

¹⁹ Klasifikacija je novokoncipirana – zasnovana je na više izvora, vidi bliže Pavličević 2010: 128; 242–248.

²⁰ Već na početku Orlović 2006: 137 je konstatacija o autoritarnom liderskom stilu i njihovoj akumulaciji moći, što se kasnije uočava u mnoštvu konstatacija vezanih za pojedine lidere – karakteristično u Orlović 2006: 149–150, 155–159 – odnosno, kroz

strukturu moći sa vođom na vrhu), formalnom strukturu (velikim statutarnim ovlašćenjima partijskih lidera²¹), međugrom logike funkcionisanja partijske organizacije i ličnih crta lidera, kao i izvanredno značajnim neformalnim odnosima i strukturu partija. Razmatranja navode na zaključak da se u analizi delanja (građenja moći i legitimiteta) lidera mora imati u vidu i simbolika koju lider razvija, kao i s njom tesno vezan diskurs²².

Drugi autor (Pavlović 2007) analizira demokratizaciju odnosa u političkim strankama Srbije 2000–2006. godine preko šest skupa indikatora, od kojih izdvajamo: tolerisanje unutrašnjih frakcija, ovlašćenja i način izbora lidera stranaka, nominacija kandidata za javne položaje. Analizira način rešavanja unutrašnjih sukoba, registruje promišljen (i produktivan) ili isključiv pristup²³, a zaključuje da autoritarnost lidera ne mora povlačiti neefikasnost organizacije – naprotiv²⁴. Uz konstataciju da političke stranke „imaju jake vođe, veoma su centralizovane i, u osnovi, ne tolerišu frakcije i neslaganja“ (Pavlović 2007: 124). Takođe: „Moć partijskih lidera proizilazi iz nekoliko aspekata partijskog života koji oni kontrolišu. Prvo, oni kontrilišu protok informacija; drugo, kontrolišu većinu formalnih pravila u okviru partije, što neminovno ima distributivni uticaj na podelu vlasti u okviru partije; treće, predsednici kontrolišu kadrovsku politiku i finansijske prihode (Goati 2006, 147). Još jedan aspekt moći proizilazi iz slabe institucionalizacije partija... Što više pravila i regulativa ima, manji je prostor za volontarističke i nekontrolisane aktivnosti lidera (Goati 2006, 149)“ (Pavlović 2007: 135).

Takođe, registrujemo tekstove u kojima se naglašava da su relevantne partije Srbije pokazale čudesnu otpornost na izborne poraze, da su na čelu relevantnih (a i manjih) partija „svemoćne i nepromenljive vođe imune na ‘izborne kataklizme’“ (Goati 2005: 70–71)²⁵, te da „izborni proces u većini relevantnih partija Srbije pati od ozbiljnih ‘demokratskih deficita’“ (Goati 2005: 66). Uočavamo da neki od zaključaka pri razmatranju faktora obrazovanja frakcija u strankama daju elemente od

celokupno izlaganje koje jasno govori o moći partijskih lidera da kadrovskom kombinorikom, oštrim zaokretima u politici i neprincipijelnim manervima realizuju svoju volju.

21 Vidi Orlović 2006: 141–144.

22 Vidi Orlović 2006: 149.

23 Vidi bliže Pavlović 2007: 126.

24 Vidi bliže Pavlović 2007: 127 (oko statuta Srpske radikalne stranke, odnosa u ovoj partiji, položaja lidera).

25 Bliska je konstatacija Orlović 2006: 144.

značaja za analizu liderskog stila, recimo preko tipa lidera 'programskih čistunaca' i 'političkih realista' (Goati 2005: 69).

Takođe se razmatraju izvori i tehnike građenja moći partijskih vođa, neke odavno spoznate u teoriji (kao glasanje o poverenju²⁶). Uočavamo da je analiza institucionalnih determinanti liderskog položaja nezaobilazna sa aspekta registrovanja mehanizama na koji (partijski) lider definiše odnose sa najbližim saradnicima – mehanizmi koji nisu samo bitni za razumevanje strukturalne moći lidera (potencijalnog i stvarnog uticaja), već i dramaturškog procesa građenja liderske moći²⁷;

220

2) *Stil političke komunikacije* je forma izražajnog ponašanja ispoljena preko načina uspostavljanja kontakata, interakcije i recipročnog uticaja, koja obeležava celokupnu aktivnost jedne ličnosti preko (ne)prihvatanja različitih komunikoloških vrednovanja, a u funkciji je građenja ubeđenja, izazivanja i kanalisanja emocija i strukturisanja političkih odnosa.

Sagledavaju se sledeći aspekti, obeležja koja su se ispoljavala u stilu političke komunikacije:

a) obeležja načina građenja imidža²⁸ (i za Srbiju važe nalazi „empirijskih istraživanja koja potvrđuju da 'na opredeljivanje građana dominantnu ulogu ima 'imid' lidera'“ (Orlović 2006: 141));

b) karakteristike propagande²⁹ – takođe daje osnove za definisanje (elemenata) autoritarnog, republikanskog, realističkog, populističkog, konformističkog, revolucionarnog i stila buntovnika;

c) karakteristike i način vođenja političkih izbornih kampanja³⁰ (preko klasifikacije: iracionalne i racionalne kampanje).

26 Vidi bliže Goati 2006: 63.

27 Vidi bliže Goati 2006: 68.

28 Obeležja načina građenja imidža su određena načinom na koji lideri strukturisu, kombinuju i grade dispozicije stavova političke publike o sebi – što daje osnove za definisanje navedenih tipskih obrazaca stilova. Način građenja imidža se analizira preko determinanti: a) oblika i stepena poštovanja načela političkog marketinga od strane lidera (načela efikasnosti, pojednostavljene slike sveta, personalizacije politike i načela podvajanja identiteta i imidža), i b) osnovnih vrednosti – motiva i ciljeva komunikacionih aktivnosti lidera (saradnja, sukob, usaglašavanje interesa, pridobijanje, kompromis, prinuda i nasilje).

29 Preko klasifikacije pozitivne i negativne, direktne i indirektno, horizontalne i vertikalne propagande), potom tehnika propagande koje lider pretežno koristi, kao i manipulativnih elemenata u liderovom diskursu (pseudoargumentacije).

30 Orlović 2006: 162: „Kako su partije uglavnom liderske, partijske vođe su najvećim delom nosioci najvažnijih izbornih poruka“.

Primitimo nanovo, značaj ličnosti (lidera) u procesima političke komunikacije³¹ nalaže izdvajanje navedenih aspekata u analizi delanja lidera, preko kategorije stila.

Izvedeni aspekti³² se naravno mogu upotpuniti drugim prilazima iz perspektive političkog marketinga, recimo vezano za sredstva i modalitete komunikacije – gde možemo analizirati način na koji ih lideri koriste, ili (ne)poštuju pravila njihovog efikasnog korišćenja (Bruna Pusteto 1996: 80–107; 119–134). U pojedinim konstatacijama kategorija stila nije bez značaja – pošto stil reflektuju karakteristike, ističe samobitnost ali i podstiče identifikaciju sa političarem, time gradi uticaj i određuje meru efektivnosti načina prikazivanja – posebno kod analize neverbalne komunikacije (odevanjem, ukrašavanjem tela i korišćenjem artefakata³³). Neverbalne komunikacije se iskazuju vrlo bitnom determinantom efikasnosti političke komunikacije, građenja imidža³⁴. Iskazuje se, naime, tesna isprepletanost više aspekata u analizi delanja lidera:

221

a) da se mehanizmi uključivanja u političke tokove, tj. mehanizmi građenja političkog uticaja (moći) moraju poštovati, dok su tesno vezani sa načinom komunikacije³⁵;

b) „Imidž koji se, na primer, zahteva od jednog zrelog političara izrazito konzervativne orijentacije mora u mnogim aspektima da se razlikuje od imidža koji se očekuje od jednog mladog radikala“ (Bruna Pusteto 1996: 36);

c) da je „percepcija kandidata duboko uslovljena tradicijom i društveno-ekonomskom stvarnošću te konkretne kulture“ (Bruna Pusteto 1996: 47).

Ističe se da „su politički akteri u Srbiji od prvih godina višestranačja za kratko vreme prevalili dugi put od potpunog potcenjivanja značaja političkog marketinga, nerazumevanja prirode propagandnih kampanja i realnih mogućnosti medijske promocije (faza marketinškog nihilizma i primitivizma, odnosno marketinškog naturalizma) do prihvatanja uverenja u neizbežnu sveprisutnost političkog marketinga i u svemoć

31 Vidi, recimo, Orlović 2006: 164–165.

32 Većim delom u Pavličević 2010: 129–138, 250–253, izvedeno na postavkama Slavujević 2002, s tim da je teorijski akcenat autora modela, kao i preciziranje indikatora pojedinih podaspakata u modelu.

33 Vidi bliže Bruna Pusteto 1996: 76, 125, 131, 142–143, 196–197.

34 Vidi bliže Bruna Pusteto 1996: 69–71, 74–75.

35 Vidi bliže Bruna Pusteto 1996: 17–24.

marketinškog uobličavanja stvarnosti (faza tzv. totalnog marketinga i idolopoklonstva marketingu)“ (Slavujević 2011: 285–286)³⁶. Takođe, da je put ka totalnom marketingu „trasiran od strane B. Tadića i njegovog režima“, pri čemu se „institucije političkog sistema suočavaju sa najdubljom krizom legitimiteta do sada“ (Slavujević 2011: 292);

3) *Stil građenja legitimiteta* je način obrazlaganja osnovanosti određenog načina delanja političkih aktera u skladu sa njihovim političkim konceptom koji se ispoljava u formi izražavanja valjanosti, opravdanosti i racionalizacijom ovog delanja na principima poverenja, pristanka i korisnosti.

222

Stil građenja legitimiteta se istražuje: 1) preko klasifikacije tradicionalnog – „dvorskog“, harizmatškog i legitimiteta formalne i materijalne racionalnosti, i 2) identifikovanjem obeležja koje određuje stil legitimiteta preko karaktera ciljeva koje postavlja lider u svom delanju – koncipiranjem autoritarnog, republikanskog, realističkog, populističkog, konformističkog, revolucionarnog i stila buntovnika³⁷;

4) *Stil političke simbolike* čini frekventan izbor simboličkih izražajnih formi koje ima politički akter sa značenjem normi, ideja, stavova, verovanja i vrednosti, radi njihovog šireg prihvatanja.

Distinktivna obeležja stila političke simbolike – obeležja ispoljena u delanju lidera koja određuju stil simbolike istražuju se: 1) preko osnovnih vidova simbolizacije: a) stvaranja novih simbola i diskreditovanja starih; b) pozajmljivanja proverenih simbola iz kulturnog i tradicionalnog političkog nasleđa; v) prihvatanja religijskih simbola (što ne podrazumeva identičnost religijskih i političkih ciljeva); 2) identifikovanjem mehanizama i principa uspostavljanja i delovanja rituala koje lideri pretežno praktikuju: a) tradicionalizacije, b) formalizacije, v) arhaizacije, g) ludizma svetkovine, d) spektakla³⁸.

Uz naznaku da se politička simbolika može registrovati i analizirati po svim nivoima političke stvarnosti, u više njenih dimenzija i aspekata (konceptima i načinima političkog delanja, neverbalnoj komunikaciji političkih aktera, njihovoj političkoj retorici), ali da istraživački pristup

36 Vrlo su karakteristične, za fazu marketinškog nihilizma, konstatacije Slavujević 2011: 288–290.

37 Teorijske osnove vidi bliže Pavličević 2010: 139–145. Takođe, oko *harizmatškog* vođstva vidi bliže Mojić 2002: 140–145; Northouse 2008: 120–121; Stojanović i Gavrilović 2011: 22–31 (uključujući i neoharizmatšku paradigmu vođstva).

38 Ovaj podaspekt stila je izveden na osnovu Đorđević 1997.

ovoj dimenziji političkog stila ne može biti isključiv, metodološki jednoznačan i unapred za svagda određen (Pavličević 2010: 153);

5) *Stil ideologije* je oblik ekspresije sazajnog, vrednosnog i akcionog sistema sudova i normi koje definišu pravce delanja političkog aktera.

Ideološki stil se istražuje preko identifikovanja: 1) dva osnovna modela političkog mišljenja – konstruktivističkog i evolucionističkog³⁹, i 2) sadržinskih postulata o osnovnim vrednostima, načelima i ustanovama referentnih ideoloških sistema: liberalizma, konzervativizma, nove desnice, socijalizma i nacionalizma – pri čemu analiza ideološkog profilisanja relevantnih partija u Srbiji pokazuje da definisanje ideoloških okvira političkih snaga u Srbiji nije jednostavno i da je ključne ideološke koncepte u Srbiji (naravno) moguće i na drugi način definisati (Vukomanović 2009: 137);

6) *Stil političkog jezika* je ispoljeni način izbora i kombinovanja jezičkih izražajnih sredstava političkih aktera.

223

Sagledavaju se sledeći podaspekti:

1) iz perspektive teorije funkcionalnih stilova: specifičnosti intralingvističke (paradigmatske i sintagmatske) strukturisanosti i matematičko-statističke zakonomernosti (frekvencije i verovatnoće upotrebe jezičkih sredstava) političkog jezika lidera preko klasifikacije stilova na: književnoumetnički, razgovorni, naučni, publicistički i administrativni;

2) odnos psihološke, funkcionalne i pedagoške komponente stila koji daje osnova za identifikovanje autoritarnog, republikanskog, realističkog, populističkog, konformističkog, revolucionarnog i stila buntovnika. Preciznije, sagledavaju se odnosi:

a) psihološke komponente, preko: 1) utvrđivanja preferiranja misaonih i/ili emocionalnih dimenzija, obeležja – nota u govoru lidera (intelektualne, neutralne, ugrađene, upitne, pogodbene, sarkastične, ironične, eliptične, vulgarne itd.); 2) utvrđivanja distinktivnih retoričkih obeležja lidera (utvrđivanja ispoljenih karakternih osobina i konteksta liderovog „ja“ u govoru);

b) funkcionalne komponente, preko: 1) utvrđivanja (ne)postojanja kompozicije govora (uvod, razrada i zaključak), konzistentnosti (smislenosti, semantičke punoće), funkcionalnosti govornih celina i rečeničnih

³⁹ Navedena dimenzija u modelu je izvedena na osnovu Vujačić 2002 – vidi bliže Pavličević 2010: 155–156; 261–266.

konstrukcija; 2) utvrđivanja odnosa zahteva istine (etičnosti) i efikasnosti (ubedljivosti, privlačnosti) u govoru; 3) utvrđivanja usmerenosti govora; 4) analiziranja vokabulara – utvrđivanja frekventnosti upotrebe retoričkih figura čiji je cilj manipulacija⁴⁰;

c) pedagoške komponente (lepote, uzornosti stila), preko: 1) utvrđivanja atributa koji su u vezi sa načinom izražavanja lidera koji teži da ostavi opšti estetski utisak u govoru (tačnost, logičnost, pravilnost, jednostavnost, razgovetnost, jezgrovitost, bogatstvo, umesnost upotrebe, otvorenost, neposrednost, uljudnost, učtivost i formalnost u izražavanju, besprekorna forma, maštovitost, osećaj za meru – odmerenost i ozbiljnost); 2) utvrđivanja frekventnosti i načina upotrebe stilskih figura.

224

Analiziraju se retorički topisi i govor u Skupštini Srbije, eristička lukavstva i etički kodeks – kada se uočava retorički relativizam koji produkuje etički relativizam, kao i „proces retoričke teatralizacije skupštinskih govora“ kada se „različitim oblicima kvaziironije, humora i dosetke razvodnjavaju suprotnosti a verbalna rešenja poveravaju mnogim različitim govorničkim stilovima... stilaska realizacija govora često odvija u retoričkom rasponu nižeg kolokvijalnog realiteta... postaju retoričko područje fraziranja“ (Stanojević 2009: 389–390). Konstatuje se da je gotovo po pravilu diskurs u Skupštini određen političkom pripadnošću⁴¹, da „skupštinski govori malo kada znače vladanje logikom“ i istinom (odlikuje ih patetika, topisi lažne skromnosti, pohvalnog govora i eufemistički topisi⁴²).

Istraživačko polje nauke u oblasti političkog diskursa postaju i metafore (Diković, internet) – potvrđujući potrebu načina analize jezika političara razvijen u modelu (podaspekata: frekventnost upotrebe retoričkih figura čiji je cilj manipulacija; način upotrebe stilskih figura) – šireći raspoloživi analitički instrumentarij⁴³.

Analiziraju se čak specifični modaliteti upotrebe metafora u političkom diskursu, te zaključuje „da sportske metafore u političkom diskursu Srbije često funkcionišu kao neka vrsta javnog ‘*dvostrukog govora*’

40 Kako konstatuje Raymond Aron (1967): „sociološko ispitivanje traga za načinom na koji ljudi koriste psihološke, logičke i pseudologičke postupke ne bi li povukli i druge ljude“ (prema Koenen-Iter, 2005: 61).

41 Vidi Stanojević 2009: 390–391.

42 Vidi Stanojević 2009: 392–393.

43 Inače, Diković, internet, konstatuje da su metafore „analizirane kao ideološki resursi za promovisanje i konceptualizaciju određenih interesa, koji imaju važan uticaj na ključne vrednosti i stavove“ – što je u skladu sa konceptom i modelom za istraživanje liderskog političkog stila koji se naznačava u ovom članku.

(Hardway 1976: 79), kojim se svesno manipuliše biračkim telom“ (Radić-Bojanić i Silaški, internet);

7) Diferencirajuća obeležja koja se ispoljavaju u delanju političkih lidera konstituiše i *stil neverbalne komunikacije*, koji određuju diferencirajuće i specifikirajuće karakteristike paralingvističkih aspekata govora, kao i kombinacija, stepen i smer izražajnosti neverbalne telesne ekspresije lidera.

Sa aspekta funkcija političke komunikacije sagledavaju se obeležja sledećih kanala neverbalne komunikacije: 1) paragovora – načina korišćenja glasa (visina – melodika glasa, dinamika – jačina glasa, ritmika, emocionalni ton glasa i artikulisanost govora); 2) facijalne ekspresije; 3) govora tela; 4) smeru izražajnosti prikazivanja lidera, prikazivanja sebe, a preko komunikacije odevanjem, ukrašavanjem tela i korišćenjem artefakata;

225

8) Stil političkih lidera u Srbiji čine i obeležja koja se ispoljavaju u delanju koja određuju njihov *stil izražavanja patriotizma*, koji se može definisati kao način na koji politički akteri izražavaju identifikaciju i doživljaj povezanosti, načelne zainteresovanosti, svoje stavove i vrednosti u vezi sa političkom zajednicom u kojoj žive.

Obeležja načina izražavanja patriotizma određuje stilove, odnosno omogućava identifikovanje i sagledavanje stilova (autoritarnog do buntovnika), a preko sledećih determinanti: 1) karakterističnih – specifikirajućih obeležja stilova; 2) kompleksa kategorija i indikatora koji obuhvataju: a) odnos lidera prema objektima relevantnim za patriotizam u vezi sa najopštijim dispozicionim karakteristikama ponašanja, kulturno filozofskim i vrednosnim orijentacijama, b) dihotomije slepi i konstruktivni patriotizam, i v) povezanosti stavova i delanja lidera sa različitim kognitivnim, emocionalnim i delatnim sadržajima patriotizma (tradicionalna i novija usmerenost; sadržaji slepog i konstruktivnog patriotizma)⁴⁴.

Polazeći od stava da je moguće formirati konzistentne sklopove načina političkog delovanja, referentnih političkih stavova i vrednosti, specifikirajuće političke estetike koja ukupno formira politički stil kao jedinstvo mišljenja, načina delanja i predstavljanja u političkom prostoru – izvođe se klasifikacije stilova⁴⁵ i tipologija stilova. U konceptu koji se izlaže

44 Teorijske osnove izložene su u Pavličević 2010: 169–176, naznačeni istraživački reperti izvedeni su u Pavličević 2010: 309–312.

45 Vidi bliže Pavličević 2010: 184–185.

idealno-tipski modeli liderskih političkih stilova (u Srbiji) nisu statistička srednja vrednost, niti opšti pojam nastao generalizacijom, nego naglašavanje izvesnih elemenata stvarnosti – upravo s ciljem stvaranja hipotetičkog okvira za istraživanje (stoga dodirne tačke autoritarnog i lidera totalitarnog sistema). Tačnije, modeli su koncipirani kao analitički instrumenti, pojmovne konstrukcije koje se u stvarnosti prepliću i dobijaju specifične oblike, oni su naučne hipoteze koje treba verifikovati⁴⁶. Osnov za tipologiju stilova u istraživanju političkog liderstva je stav o neophodnosti određenja elemenata stila sa više aspekata – što je moment koji ne samo da pruža osnove za klasifikaciju stilova, već determiniše i nužnost formiranja tipologije, kao prvi stepenik definisanje kriterijuma za njihovo razlikovanje, potom određenja kombinacija, struktura i kompozicija elemenata (izražajna sredstava u stilu) – kao dovoljno stabilnih obeležja političkog subjekta u jedinstvenosti njegovog izraza, što su elementi stila⁴⁷.

Tipovi su⁴⁸ sledeći:

Autoritarni stil političkog liderstva označava delanje lidera čija je osnovna potreba neposredno rešavanje problema, upotreba svih sredstava radi postizanja cilja, te je osnovna karakteristika stila nasilje (uz stvaranje klime ravnodušnosti prema nasilju). Izražena je volja za moć i narcizam lidera, dok za autoritarnu ličnost karakteristična nesposobnost podnošenja neizvesnosti i nesklonost pažljivom odmeravanju suprotstavljenih razloga uzrokuje sklonost lidera brzom zauzimanju radikalnih ili ekstremnih stavova. Gubljenje liderovog osećaja za realnost produkuje kontraverznost i anahronost u delanju. Za lidere je politika *techne* – ne *phronesis*, počiva na specifičnim tehnikama građenja moći (manipulacije ljudima), ključnim za određenje njegovog delanja – one determinišu autoritarnost osnovnom karakteristikom. Ključne tehnike su:

46 Pavličević 2010: 198, što podržavaju zaključci dobijeni kvalitativnom analizom sadržaja pojedinih dokumenata, preko formulisanog modela Pavličević 2010: 353–372.

47 Vidi bliže Pavličević 2010: 199. Uz naznaku, Pavličević 2010: 200: „... autor ne isključuje metodološki pristup koji nužno ne zahteva definisanje polazne paradigme pojedinih specifikirajućih podaspakata stilova... Analogno ovakvom metodološkom pristupu nije neophodno koncipirati ni idealno tipske modele stilova... već bi oni bili izvođeni iz empirijske građe. To samo ukazuje da su idealno tipski modeli stilova instrument analize, ne opšti pojam nastao generalizacijom. Prethodne konstatacije takođe ukazuju na *autorov stav da način analize pojedinih podaspakata može biti realizovan i preko drugih analitičkih instrumentarija*“.

48 Na osnovu Pavličević 2010: 206–228.

- a) samoreprodukcija atmosfere neizvesnosti i sistema političke imobilnosti i nesigurnosti – izolovanih, uplašanih, dezorijantisanih i osiromašenih građana;
- b) krajnje ličan način odlučivanja⁴⁹;
- c) igre moći⁵⁰;
- d) gradi se kult lidera – vođe.

Način političke komunikacije lidera karakteriše specifičan način građenja odnosa sa javnošću: javnost mu se gotovo završava sa najbližim (potčinjenim) saradnicima, veliku pažnju poklanja svim elementima svog javnog prikazivanja te mu se u komunikaciji iskazuje krajnja kontrola ponašanja, konvencionalnost i stereotipija – rigidnost u stavovima i normama ponašanja izražava liderovu zaokupljenost moći.

227

Preko autoritarne ideologije se produkuje strah – mehanizam političke manipulacije u funkciji sprečavanja nepoželjnog političkog delovanja, činjenja građanstva apatičnim. Sa politikom lidera korenspondiraju konstruktivističke ideologije, koje odlikuje:

- 1) autarhičnost – konzervativizam (odsustvo introspekcije kod lidera uzrokuje atavističnost, dogmatizam, zatvorenost, cilj mu je izbegavanje (simuliranje) stvarnih društvenih promena preko institucionalnih reparatura i reorganizacija);
- 2) politički projekti su u funkciji (pravdanja) gole vlasti („vlast kao ideologija“) – što često prati nekonzistentnost i odsustvo dugoročne strategije;

49 Nešto preciznije: netolerisanje suparničkih izvora moći (pri izboru saradnika lider poštuje maksimu: daleko od načela meritokratije – što produkuje licemerje, hipokriziju i poniznost podređenih), u komunikaciji sa saradnicima (i/ili podređenim) lider ističe svoj autoritet, dominaciju i superiornost (do agresije, prezira, cinizma, uvredljivosti) – što se uočava i u gestovnoj komunikaciji.

50 Između ostalih: lider prikriva osećanja; služi se metodima ucena, pretnji, podsticanja „špijunomanije sa besmislenim optužbama“; veštački podstiče nejedinstvo/neprijateljstvo u establišmentu (pri čemu mu izvestan „pluralizam mišljenja“ omogućava da bolje definiše svoje vlastite predloge i odluke – na raspravama uzima reč poslednji); odlučno se (okrutno) oslobađa nepotrebnih saradnika (posebno onih koji mogu da ga kompromituju ili su mu prepreka u realizaciji nove političke koncepcije) – putem mehanizma čistki, procesa permanentnog uklanjanja i imenovanja, stvaranja situacije u kojoj ničiji položaj nije stabilan; sistem je stoga u čestim reorganizacijama – što produkuje deinstitutionalizaciju i personalizaciju vladajućeg sklopa – te su, pored naizgled iracionalnih manifestacija liderove volje, u pozadini sasvim racionalni motivi.

- 3) u ideologiji je istaknut eshatološki – mesijanski element, jer liderovi stavovi, eksplicitno ili implicitno, nastoje da pokažu da u svojoj političkoj doktrini i strategiji ima rešenje za ljudsko oslobođenje i sreću;
- 4) u liderovom političkom projektu uočljiv je hostilizam – karakteristična fenomenologija „neprijatelja“;
- 5) lider dozvoljava (ili vrši) ideologizaciju kulturnih obrazaca⁵¹.

Tehnikama manipulacije i karakteristikama ideoloških postavki koje razvijaju autoritarni lideri, određen je njihov način građenja legitimiteta, kao i stvaranje nove simbolike. U odnosu na kategoriju patriotizma autoritarni stil korenspondira sa determinantama slepog patriotizma.

228

*Republikanski stil*⁵² daje maksimalnu mogućnost za uspešnu demokratsku politiku. Podrazumeva „dobar ukus“ u javnim manirima: osećaj da se učtivo izloži neprijatna činjenica, insistira na vlastitom stanovištu bez vređanja, sposobnost nenametljivog kreiranja prijateljske atmosfere. Pošto je za lidera politika lično predstavljanje radi građenja uticaja, uobraženost je deo stila. Pažnja je poklonjena prezentaciji, celishodnost je manje značajno pitanje, elokvencija je veći ideal. Za republikanski um je persuativni momenat esencija politike – te stil karakteriše cenjenje retoričkih tehnika, koje balansiraju između nastojanja da se lider istovremeno prikaže kao prijatan, stabilan i fleksibilan – paralelno preko obeležja njegove neverbalne komunikacije. Za lidera je republika konstituisana na diskursu, govor definisan kroz etos i opsesivni obzir prema publici. Zato lider zahteva ujednačenost javne politike sa javnim mišljenjem, pri čemu je konsenzus koji zahteva znanje i moralne kapacitete esencijalni uslov – norma uspešne političke akcije. Kolebljivost je karakteristika republikanskog manira mišljenja, koje korenspondira sa humanošću. Dalja odrednica stila je maksimum političkog angažmana koji je delotvoran (uz preusmeravanja i ojačavanja putem koalicija), pa je težnja ka slavi takođe element stila. Vrlina udružena sa borbom otkriva heroizam i individualni uspeh koji je u harmoniji sa javnim dobrom.

51 Tačnije: Politika pokriva sve dimenzije života, cilj je stvaranje atmosfere lažnog optimizma i sreće koju obezbeđuje lider – usled čega nastaje kulturna regresija: monolitnost, monotonija, jednoznačnost i dosada unapred predviđenog i šematizovanog modela mišljenja i delanja. Ne mora doći do toga da režim pokriva sve dimenzije kulturnog života, već on preko međuzavisnosti društvenih polja na njih utiče, a to stvaranjem institucionalnih okvira i klime koja produkuje specifičnu autocenzuru kao odgovor na zahteve publike koja ne zna za alternativu, moderno i avangardno, publike koja razume i ceni samo kič. Stvara se klima sterilnosti (zahtev je: ne postavljati osetljiva pitanja) i nesposobnosti za konkurenciju ideja.

52 Idealni tip u Pavličević 2010 većim delom je zasnovan na Hariman 1995: 95–140.

Ovekovečenje republike je krajnji cilj, uz etičnost koja uključuje prosuđivanje na osnovu principa časti. Prikazivanje lidera nije pretnja etici, jer gest (impulsivno kontrolisan) za lidera mora biti u skladu sa vremenom – socijalnim konvencijama koje nosi.

Realistički stil podrazumeva lidera čija je osnovna determinanta delanja konkretna procena snaga, krajnje racionalizovano delanje određeno egoističkim svrhama (lider nema obzira prema potrebama, interesima, pravima, željama drugih), jedino merilo mu je politički uspeh. On shvata svet u skladu sa „univerzalnim“ principima čiste moći – jer za njega bit političkog čine stvarni odnosi snaga (jedino su mu validni pojmovi interesa, prednosti, koristi), političku moć posmatra kao opis i analizu činjenica (naročito kompletno definisanje ostalih aktera na političkoj sceni), što ga vodi do tehnički i moralno neutralnih tehnika održanja moći u kojima je dozvoljeno sve. Za lidera je sposobnost političara u čvrstini i doslednosti u ostvarenju principa moći, jer usvaja stav da je suština moći način na koji se ona prikazuje, iskazuje i dokazuje kao moć (poštujući principe njenog samoprikrivanja, kao i stalne kalkulacije – efektnije ukoliko su udruženi sa obmanom). Pravda i pravo (zakon), moralni principi, tradicija, krvno srodstvo, vernost, čast, nada (shvaćena jedino kao očekivanje realnog), stiču za lidera vrednost ako su delotvorni – ako udovoljavaju uslovima (očuvanja) moći i vlasti (bilo manipulacijom, bilo brahijalnom silom). Politička saradnja mu je zasnovana na čistom računu, koalicije nestalne – jer vrede dok su korisne i dok suparnik poseduje političke moći (zato lider uništava politički centar). Polazeći od antropološkog pesimizma, liderov je cilj da mu ne mogu i ne smeju nauditi, teži situaciji u kojoj je bolje da ga se plaše nego da ga vole, minimizira rizike svojih grešaka. Nastoji da ostvari kompletnu kontrolu okruženja⁵³, uz izraženo poštovanje principa emocionalne samokontrole, promišljenosti i razuma (trezvene procene situacije, spoznaje sopstvenog položaja i mogućnosti, posledica akcije) – ne strasti – koja prema njegovom mišljenju vodi političkoj propasti. Liderovo mišljenje, koje može da podržava različite ideološke koncepte, orijentisano je isključivo prema faktičkim odnosima snaga, isključivo je u funkciji osiguranja i proširenja moći. Pošto mu je istina u efikasnosti, lider procenjuje ideale prema njihovoj praktičnoj delotvornosti i posledicama. U komunikaciji mu se ogleda prirodnost, stav i ponašanje lišeno afekta-cije, jednostavnost političkog govora (u pozadini je stav da elokvencija

53 Primitimo, Koenen-Iter 2005: 155: „... nezamerljivo važan oblik vlasti sastoji se upravo u sprečavanju da problemi postanu predmet rasprave“.

ne doprinosi efikasnosti), tj. razumljiva leksika (reči koje samo opisuju realnu situaciju, bez dvosmislenosti). Govor ima za cilj da održi debatu u okvirima koje određuje lider, leksika je instrument prezentacije i produkovanja respekta, odgovarajuća konkretnoj publici (i konkretnoj intenciji). Mada je cilj lidera da očuva i uveća političku moć i vlast – to su vrednosti po sebi – moralni relativizam je u interesu političke zajednice, što je odrednica delanja lidera u odnosu na kategoriju patriotizma.

230

Populistički stil je zasnovan na političkoj tehnologiji (sposobnost političke mobilizacije i učvršćivanje pozicije lidera) koja političku podršku obezbeđuje pozivanjem na sentimente, kolektivna nadanja i strahovanja najšire političke publike, uz formalnu upotrebu instrumenata neposredne demokratije. U govoru i simbolici poteza je isticanje pozitivnih vrednosti kolektivne tradicije običnog naroda, vera u mudrost naroda, stav da je volja naroda vrhunski standard politike. Otuda je osnovna legitimacijska postavka isticanje liderove dominacije kao otelovljenja kolektivne mudrosti, ponašanja i načina života bliskih narodu. Inzistiranje na „praktičnom racionalizmu“ populusa uzrokuje odbacivanje programa i konzistentne ideologija – koja lideru služi da opravda princip liderstva. Zato je kod lidera prisutno naglašavanje moralnih stanovišta, nostalgija za prošlošću, poistovećivanje sa idealizovanom verzijom svog naroda, izolacionistička nota u patriotizmu.

Konformistički stil korenspondira sa delanjem lidera stabilizatora⁵⁴, transakcionim liderstvom, kao i „indolentnim“ stilom liderstva. Lider odaje utisak oportuniste, nesigurne i neprincipijelne ličnosti bez dubokih ubeđenja. U potrazi za kompleksnim zahtevima političke situacije i adekvatnim odgovorom na nju mišljenje formira prvenstveno ceneći ponašanje i stavove drugih, nekritički prihvata očekivano, zahtevano ili reprezentativno ponašanje političkog korpusa kojem pripada, vrednosni sistem i norme legitimnog autoriteta. Lider nema dovoljno potencijala za prihvatanje novog, nije nezavisan (manjka mu samopoštovanje), traži sigurnost i izvesnost, nespreman je da preuzme slobodu samostalnog i odgovornog delanja, on (oprezno) politički dela kada to podrazumeva najmanje otpora i ličnog opredeljenja, nije spreman da iznese lični stav. cilj mu je očuvanje postojeće strukture političkih snaga⁵⁵. Pošto je kod njega izražena društvena prilagodljivost, delanje mu

54 Pošto lider sprovodi rešenja i pokušava da ujedini svoje pristalice izgradnjom poverenja, ponekad izgledajući neinteligentno i nespremno da preuzme kontrolu u upravljanju, karakterišu ga spremnost za diskurs i kompromise, kao i krize imidža.

55 Možemo ovde tražiti suprotstavljenost „modernizatora“ i „konzervatora“ u ekonomiji i politici: Bauer 1985, prema Koenen-Iter 2005: 107–108.

karakteriše rigidnost, odsustvo kreativnosti, te u komunikaciji ostavlja utisak neubedljivosti, a politička simbolika koja ga prati je izgrađena na tradicionalnim principima, bleđa. Lider može biti pogodan medijum manipulacije, ili je, naprotiv, izuzetan manipulator. Njegova neverbalna komunikacija ne odaje snagu, ni autentičnost izraza. Ovaj stil korendira sa autoritarnim, kao i demokratskim idejnim orijentacijama.

Snaga *revolucionarnog stila* je u njegovim krajnostima – njegov reprezent moć gradi na neskrivenom iskazivanju specifičnog mentaliteta koji ističe polet (ponekad doveden do zanosa), samopouzdanje, smelost (koja ide preko romantizma do lakomislenosti). Zato se u komunikaciji lidera iskazuje nadmenost, isključivost, sujetnost, pa i osionost. Legitimitet lider temelji na postavi o apsolutnosti cilja – nužnosti promene (suštinskog političkog i društvenog preokreta) – nužnosti novog, koje revolucionarna promena nosi, kao osnovni atribut revolucionarnosti⁵⁶. Političku moć gradi kao preteča boljeg doba koje sa njim nastaje, te se na ideološkom planu, čija je osnovna značajka optimistički konstruktivizam, iskazuje nepokolebljivost u načelima. U delanju mu se konstantno ispoljava unutrašnja ambivalentnost revolucionarnog idealizma, ali i realizma: iskazuje se kao nezavisna, slobodna ličnost koja kritički misli (kritičan u odnosu na mišljenje većine, ne prihvata kliše), sposobna da spozna stvarnost. Takođe, odlikuju ga sposobnost brzog orijentisanja i prilagođavanja u datom političkom ambijentu – lider ima cilj i ne bira sredstva, krajnje pragmatično, pa i brutalno. S druge strane, ponekad ne uvažava činjenice i okolnosti i postaje sve neosetljiviji na opomene – polazeći od pretpostavke da postojeće stanje treba iz osnova menjati i ukinuti sve što se protivi idealu koji sledi. Lider intenzivno veruje u vrednost svojih ciljeva, u ono što samo potencijalno postoji, te iskazuje sklonost da političku stvarnost posmatra u kategorijama oštrog suprotstavljanja (revolucionarne) vrline („za“ promene) i poročnosti („protiv“ promena), što vodi političkoj isključivosti. Zato kod njega ponekad dolazi do punog izraza mržnja prema političkim protivnicima – uključujući i one koji dokazuju potrebu veće postepenosti u promenama (koje označava kao konzervativce). Pošto „veruju u ono što govori“ govor mu karakteriše rečitost koja iznenađuje, time potčinjava. Liderova doktrina je revolucionarna principijelnost – svestan posledica koje nosi moć i vlast, za lidera ona nije sveta, te je sposoban da bude nepokoran pokoravajući se svojim principima. Stoga se kod lidera u odnosu na kategoriju

⁵⁶ Ovdje može biti od koristi uvesti u teorijsku igru *vizionarsko vođstvo* – vidi: Mojić 2002: 145–147, kao i pojam *vizije* u širem konceptu transformacionog liderstva – vidi: Northouse 2008: 127–129; Stojanović i Gavrilović 2011: 25–26.

patriotizma iskazuje konstruktivna spremnost ka propitivanju i ocjenjivanju političke prakse i uključivanje u korektivne akcije, usmerene (i) protiv politike vladajuće grupe, modernizam, otvorenost prema svetu, internacionalizam. Kod lidera se uočava nova politička simbolika.

232

Postoji korelativnost retorike, ideoloških nazora i političkog delanja revolucionara – dovedena do krajnosti, što daje osnove za koncipiranje *buntovničkog stila – stila političkog lidera buntovnika*: naizgled je revolucionaran, međutim, karakteristike revolucionarnog stila buntovnik dovodi do radikalnih i ekstremnih opcija, pri čemu ga cilj ne vezuje za kategoriju patriotizma. Naizgled demokratska (u biti konstruktivistička) ideologija koju lider propagira jedino je u funkciji osvajanja, bar participiranja u vlasti. Lider je narcisoidna ličnost koja je svoje ciljeve učinila idolima – oni mu daju smisao života, njima se u potpunosti potčinjava. Fikcije su na mestu stvarnosti. Naglašeno ističe nesposobnost drugih političkih snaga da realizuju političke zahteve naroda i neosnovano optužuje društvo za nedemokračičnost, na čemu gradi predstavu o sopstvenoj moći i legitimnosti sopstvenog delanja. Sve u cilju da zbací viši autoritet i učini sebe prvim autoritetom. U delanju mu se registruje specifični resantiman, u nastupima (komunikaciji, gestu, simbolici) oslikava se samoljublje, bunt, želja – pa i gotovo otvorena ili direktna pretnja osvetom. i radikalizam (do fanatizma) i konfliktni način ponašanja koji određuje jednosmernost rešenja koja nudi, nepriznavanje stava da je jedno biti protiv ustaljenog poretka – drugo je destruktivno poricati celokupno političko okruženje i ne davati anticipativna rešenja. Karakteristika liderovog jezika je skepticizam i demagogija, neprincipijelnost prateća konsekvencija stila.

Ovde je zgodno primetiti: „*Konfliktualisti* smatraju da nije moguće podržavati određene interese, a da to ne bude na štetu drugih; oni su psihološki i ideološki spremni da izvrše takav izbor. *Konsenzualisti*, naprotiv, smatraju da smisao politike leži u prevazilaženju sukoba interesa i da ona treba da dovede do rešenja koja će zadovoljiti ceo svet... Izgleda da stabilnu vladu... čine rukovodioci koji imaju uravnoteženo shvatanje o ulozi konflikta i konsenzusa u društvu u kome deluju (Putnam, 1976, 72–81)“ (Koenen-Iter 2005:174).

Dosezi i ograničenja koncepta

Izloženi koncept političkog stila nastoji da pruži osnov za analizu delanja političkih elita kao koncept političke estetike – njime se analizira

kompleksnost kombinovanja političkih sredstava, odnosno sredstava iskazivanja i građenja političke moći. Naime, usmeravajuća postavka koncepta je da politički događaji i efikasnost određene politike zavise od kompozicije političkih poruka (načina izlaganja ideologije, specifičnog političkog jezika, neverbalne komunikacije itd.) – i na njima zasnovanim estetičkim percepcijama recipijenata. Pritom je sa aspekta teorije politike sagledavanje estetske dimenzije političkih fenomena moguće samo kad navodi na traženje odgovora na pitanje: na koji način i/ili u kojoj meri recipijenti političkih poruka (grupe recipijenata) *reaguju na političke poruke u smislu određenog načina njihove stilizacije* koja na određeni način gradi njihov odnos i sud prema političkim entitetima, *i time produkuje različite stepene i modalitete građenja političke moći* koda političkih poruka (Pavličević 2010: 183).

Stoga koncept i formulisani model istraživanja političkog stila ne ostaje na analizi pojavnog u delanju političkog subjekta. Izloženi referentni okvir analize podrazumeva da se u istu ravan stavljaju atributi delanja i atributi predstavljanja, politička statika i dinamika, zainteresovan je za formu i suštinu⁵⁷, pojedinačno i opšte. Pokazuje se da stil određene politike čini fenomenologiju, ali i smisao, da zbog toga stil nije epifenomen – kada se shvati na izložen način (pa ukoliko se i svede na formu), stil može da identifikuje krucijalne elemente date politike i njena ograničenja (Pavličević 2010: 186).

233

Uostalom, o značaju forme u politici govori konstatacija: „Skupštinska govornica se sve više uzima kao pozornica gde ono *spolja* određuje ono iznutra, a ne da *suštinsko* određuje spoljašnje. Forma određuje suštinu i to je gotovo stalni poetički momenat političkih govora u novom srpskom političkom dvodecenijskom parlamentarizmu“ (Stanojević 2009: 394). Štaviše: „Politika se načelno doživljava preko reči koje se naknadno mogu prevesti u postupke... kada je reč o jednom političkom govoru, sadržaj nema preimućstvo nad formom. To praktično znači da onaj ko se bavi politikom ne mora obavezno da izgovara verodostojne činjenice, već da on sam deluje verodostojno“ (Bruna Pusteto 1996: 157–158).

57 Trkulja, internet: „Kao i svaka druga, i politička beseda se sastoji od sadržine i forme, od onoga ‘šta se govori’ (logika) i onoga ‘kako se govori’ (estetika). Kroz istoriju težište je nekad stavljano na prvi, a nekad na drugi element. Danas se težište stavlja na oba elementa. ‘Dobra beseda mora biti logički i sadržinski dobro utemeljena, njen predmet mora biti takav da svojim značajem pobuđuje pažnju slušalaca, a argumentacija takva da uverljivo vodi ka zaključku koji sugeriše govornik’ (O. Stanojević, S. Avramović)“.

Određujući činioce koji utiču na tip stila koncept obuhvata *ključne* elemente od značaja za analizu delanja nosilaca političke moći i vlasti – preko fundamentalnih kategorija političke teorije pruža kriterijume za određenje atributa načina delanja političkog lidera. Koncept može da izrazi kompleksnost kombinovanja političkih izražajnih sredstava, dakle, sredstava političke moći, time ukaže na smisao, ciljeve i vrednosti političkih projekata i pravce delovanja političara. Potreban je i da bi se registrovali preko drugih kategorija neuhvatljivi aspekti i dimenzije delanja političkih lidera u širokom obimu političke komunikacije, pomaže da se nazre i shvati smisao konstatacija koje naginju sferi reflektivnog promišljanja, pa i intuitivnog zaključivanja (Pavličević 2010: 193).

234

U procesu formiranja modela poštovan je metodološki individualizam – pri čemu je model usmeren na istraživanje stila jednog lidera ali i paralelno pružanje osnove za generalizacije. Stil liderstva se shvata kao manifestacija individualno-psiholoških osobina koje su najtipičnije za ponašanje datog lidera – individualnih atributa, ali koncept dopušta, čak i nalaže, da se stil odredi kao interakcija dva osnovna faktora – situacije i ličnih preferenci. Pošlo se od postavke da delanje političkog lidera odražava i njegov psihološki profil, ali i stanovišta da preko svog delanja lideri ne personalizuju u potpunosti istorijske tendencije, kao i da u njima nisu sasvim autonomni – tražen je *sklad* u sagledavanju političkog liderstva kao nezavisnog faktora u odnosu na šire strukturalno istorijske, kulturne i ekonomske odrednice⁵⁸.

Ponudeni polinomni pojam političkog stila pretpostavlja kongruenciju elemenata, (pod)aspekata koji ga čine – za koje se indicira najtešnja međusobna korelacija, povezanost i uslovljenost (Pavličević 2010: 196). Međutim, u izloženom istraživačkom modelu tek treba istražiti (ne) postojanje pretpostavljenih korelacija pojedinih (pod)aspekata u okviru stilova, odnosno, potrebno je, i pored postojanja teorijskih osnova, proveriti osnovanost celokupnog modela idealnih tipova stilova, korelacija – tačnije kongruencija – pretpostavljenih i izloženih preko formiranih stilova⁵⁹.

58 Vidi bliže: Pavličević 2010: 200–201. Pored navedenog, od koristi je imati u vidu Koenen-Iter 2005: 173: „načini regrutovanja političkih elita takođe imaju *sociolizirajuće dejstvo* na novodošle. Takmičenjem za relativno malobrojna odgovorna mesta budućí rukovodioci utvvljuju kako da se ponašaju, pre svega da bi obezbedili uspon u hijerarhiji. Pošto se takve norme postignu, one postaju norme ponašanja za sve one koji su stigli do vrha“.

59 Vidi bliže Pavličević 2010: 231.

Model obuhvata sociološko-istorijske i institucionalne aspekte⁶⁰ samo ukoliko su one relevantne za analizu pojedinih odrednica leaderskog stila, pri čemu je ove aspekte potrebno što jasnije razgraničiti – mada to ponegde nije u potpunosti učinjeno.

Zaključak

U ovom članku je naznačen koncept (leaderskog) političkog stila koji je pojmovno dimenzioniran preko ključnih analitičkih kategorija političke nauke, jasno fundiranih u političkoj teoriji, koncept u kome je termin dobio pojmovni okvir sa osnovnim značenjem (načina) delanja kao karakterističnog, relativno trajnog obeležja. Tačnije, proučavanje stila političkog liderstva polazi od registrovanja ključnih atributa koji se vezuju za način delanja – što omogućava definisanje jedinstvene misaone, vrednosne i akcione celine koja konstituiše stil političkog lidera. Stil je određen sa više aspekata, što je i osnov konstruisanja modela za istraživanje stila političkog liderstva, kao i za tipologiju stilova.

235

Izvedeno je deskriptivno značenje pojma politički stil – određenje koje nije vrednosno – jer u njemu atributi delanja (kao ključna kategorija pojma) ne određuju kvalitet pojave, već su pojava po sebi, čime je pojam koncipiran kao naučno operativna kategorija.

Postavljeni model ima za cilj analizu dramaturškog procesa građenja moći političkih lidera – ne strukturalnog, te ne obuhvata institucionalne determinante od značaja za sagledavanje političkog delanja, kao ni kategoriju interesa. Međutim, nije moguće nijedan teorijski pristup označiti sveobuhvatnim i konačnim, niti je to metodološki prihvatljivo, ali nije teorijski neizvodljivo kombinovanje elemenata koji određuju koncept stila političkog liderstva i strukturalnih prilaza u analizi

60 Interesantno je ovde naglasiti, Koenen-Iter 2005: 109: „nova elita, primorana sopstvenim sastavom, na kraju redovno usvaja ponašanja slična ponašanjima istisnute elite... nove političke ličnosti prilagođavaju se uzorima ponašanja koje nude institucije“. Pri čemu, mada nije opšte pravilo, Koenen-Iter 2005: 171: „ritam zamene političkih elita stoji u vezi i sa načinom na koji funkcionišu institucije“. Tačnije, Koenen-Iter 2005: 74–75: „Ali kad se društva izdele u antagonističke tabore, pripadnici elite će prionuti da nađu kompromisna rešenja... Gledajući uopšte, najveća sklonost ka političkom kompromisu primećuje se na najvišim nivoima rukovodeće elite. Đuzepe di Palma ide toliko daleko da ovu pojavu tumači kao 'opšti sociološki zakon', smatrajući da je 'organizatorska uloga takvih pojedinaca sklona da ih suoči s interesima različitih grupa u okviru društva... Otuda oni obraćaju veću pažnju na pravila čijim dejstvom će se umiriti duh pristaštva, dokazati autonomija i kompetencija elite i omogućiti vođenje računa o različitim interesima koji postoje' (Giuseppe Di Palma 1973: 15). Primitimo ipak da se ovo tumačenje može vrlo dobro kombinovati s tezom o dosluhu koji se zasniva na psihosocijalnoj homogenosti“.

– sinteza bi, možda i ne previše teorijski konzistentna, mogla obogatiti koncept stila i dati mu jaču sociološku utemeljenost, prevazilazeći i ograničenja uskog strukturalnog prilaza.

Model može biti ocenjen i kao pretenciozno detaljan (zamoran u indikatorima), pa i kao koncept koji tendira eklektizmu. Međutim, upravo je doprinos u naučnoj strategiji istraživanja političkog liderstva iskaziv u intenciji da se pokaže da navedeno određenje i formirani model istraživanja stila nalaže analizu delanja političkih aktera preko kategorija koje su definisane kao referentne – podržava stav da je u istraživanju političkog liderstva (u Srbiji) potrebno obuhvatiti navedene aspekte bez obzira na to da li bi oni bili analizirani preko koncepta stila ili ne. To je i otvoren model, dopušta da se analiza pojedinih podaspakata realizuje i preko analitičkih instrumentarija koji (korenspondiraju sa stilom mada) nisu njime obuhvaćeni.

236

Preko razumevanja materije stila kao sveta dizajna i značenja – krucijalnog za praksu politike, izloženi su osnovni elementi koncepta leaderskog političkog stila u kome je kategorija političkog stila približena teoriji srednjeg nivoa, kako bi se, poštujući zahteve teorije politike kao generalne teorije, naznačio teorijski prilaz koji omogućava prevazilaženje jaza između mikro i makroistraživanja. Mada izloženi teorijski i metodološki okvir iskazuje heurističku opredeljenost čije rezultate je tek potrebno potvrditi, model pruža smernice za istraživanje stila političkog liderstva u Srbiji.

Primljeno: 28. septembar 2012.

Prihvaćeno: 13. mart 2013.

Literatura

- Bruna Pusteto, Marija (1996), *Politički marketing*, Beograd: CLIO.
- Vasović, Mirjana (2006), „Personalizacija politike u 'tranzicionoj' političkoj kulturi Srbije: socijalnopsihološka ishodišta i političke posledice“, u Z. Lutovac (prir.), *Političke stranke u Srbiji – struktura i funkcionisanje*, Beograd, Friedrich Ebert Stiftung i Institut društvenih nauka, str. 45–58.
- Vujačić, Ilija (2002), *Politička teorija, studije, portreti, rasprave*, Beograd: Čigoga štampa i FPN.
- Вукмановић, Дијана (2009), „Идеолошко профилисање релевантних партија у Србији“, *Српска политичка мисао* 4: 137–158.
- Гајевић, Славко (1993), *Буквар политичара: приручник за тумачење технологије власти*, Beograd: Култура.
- Goati, Vladimir (2005), „Činioci obrazovanja frakcija“, u Z. Lutovac (prir.), *Političke stranke u Srbiji – struktura i funkcionisanje*, Beograd: Friedrich Ebert Stiftung i Institut društvenih nauka, str. 61–73.

- Goati, Vladimir (2006), „Moć partijskog vođe“, u Z. Lutovac (prir.), *Demokracija u političkim strankama Srbije*, Beograd: Friedrich Ebert Stiftung i Institut društvenih nauka, str. 59–70.
- Диковић, Јована (2010), „Метафоре у оквиру политичког дискурса“, *Гласник Етнографског института САНУ* 58 (1): 141–155, (internet) доступно на: [http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0350-0861/2010/0350-086100141D.pdf#search=Dikovic Jovana](http://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/0350-0861/2010/0350-086100141D.pdf#search=Dikovic%20Jovana) (приступљено 16.08.2012).
- Dorđević, Jelena (1997), *Političke svetkovine i rituali*, Beograd: Dosije i Signature.
- Hariman, Robert (1995), *Political style: the artistry of power*, Chicago: The University of Chicago press.
- Koenen-Iter, Žak (2005), *Sociologija elita*, Beograd: CLIO.
- Мандић, Тијана (1995), *Комуникологија – психологија комуникације*, Београд: штампарија „Јован“.
- Матић, Петар (2004), „Елите у Србији и њихов утицај на демократизацију и политичку модернизацију“, *Политичка ревија* 3 (2): 357–390.
- Мојић, Душан (2002), „Новији приступи проучавању вођства у организацијама“, *Sociologija* 44 (2): 139–161.
- Northouse, G. Peter (2008), *Liderstvo: teorija i praksa, četvrto izdanje*, Beograd: Data status.
- Orlović, Slaviša (2006), „Liderstvo u političkim partijama Srbije“, u Z. Lutovac (prir.), *Političke stranke i birači u državama bivše Jugoslavije*, Beograd: Friedrich Ebert Stiftung, Institut društvenih nauka, str. 137–171.
- Павлићевић, Предраг (2010), *Стил политичких лидера у Србији: У периоду 1990–2006. године*, Београд: Удружење „Наука и друштво“ и НОЛИТ.
- Павловић, Душан (2007), „Унутрашња демократија у политичким странкама Србије у периоду 2000–2006. године“, *Социолошки преглед* 41 (1): 123–141.
- Radić-Bojanić Biljana, Silaški Nadežda (2008), „Sportizacija političkog diskursa – kako metafore prikivaju političku stvarnost Srbije“, *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 51 (1–2): 139–155, (internet) доступно на: <http://scindeks.ceon.rs/article.aspx?artid=0352-57240802139B> (приступљено 25.07.2012).
- Симеуновић, Драган (2000), *Нововековне политичке идеје у Срба*, Београд: Институт за политичке студије, Историјски архив Београда.
- Slavujević, Zoran (2002), *Politički marketing – 2. dopunjeno izd.*, Beograd: Fakultet političkih nauka.
- Slavujević, Zoran (2011), „Dvadeset godina višestranačja u Srbiji: Od marketinškog nihilizma i primitivizma do totalnog marketinga i idolopoklonstva marketingu“, u S. Orlović (prir.), *Partije i izbori u Srbiji: 20 godina*, Beograd: Fakultet političkih nauka – Centar za demokratiju, Friedrich Ebert Stiftung, str. 285–295.
- Станковић, Владан (2010), „Фактори менталитета у карактерима политичких вођа у Србији“, *Политичка ревија* 9 (1): 69–90.
- Stanković, Vladan (2005), „Portret jednog besednika: kralj ulica i trgova“, *Hereticus* 3–4, Centar za unapređivanje pravnih studija, Beograd, (internet) доступно на: <http://www.hereticus.org/arhiva/2005-3-4/portret-jednog-besednika-kralj-ulica-i-trgova.html> (приступљено 24.08.2012).

- Stanojević, Dobrivoje (2009), „Retorički topoi i govor u skupštini“, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka* 3 (3): 389–395.
- Стојановић Ђорђе, Гавриловић Дарко (2011), „Од модерне парадигме вођства ка пост-модерној парадигми вођства“, *Српска политичка мисао* 1: 11–38.
- Стојановић, Ђорђе (2011), „Однос између концепата трансформационог, услужног и грађанског вођства“, *Политичка ревија* 10 (1): 155–171.
- Суботић, Драган (2008), „Лидери и лидерство у политици“, *Српска политичка мисао* 3: 31–50.
- Суботић, Драган (2007), „Лидерство и друштвени сукоби у политици“, *Политичка ревија* 6 (2–4): 477–510.
- Trkulja, Jovica (2005), „Умеће политичког беседништва“, *Hereticus* 3–4, Centar za unapređivanje pravnih studija, Beograd, (internet) dostupno na: <http://www.hereticus.org/arhiva/2005-3-4/umece-politickog-besednistva.html> (приступљено 24.08. 2012).

238

Predrag Pavličević

Model for Research of the Style of Political Leadership
in Serbia at the Crossing of the Millennium

Abstract

This article indicated a model for a scientific description of styles of political leadership in Serbia from 1990 to the present, more precisely, pointed the basic elements of concept developed by the author in the study “The style of political leaders in Serbia in the period 1990–2006” (2010). For the evaluation the author uses analytical tools that include the aforementioned concept, simultaneously indicating correlative theoretical approaches the aforementioned study did not examine, and may be of importance for the research of political elites in Serbia. This contributes the epistemological part of the method, which is registered in the definition of the style of political leadership as a term and the category apparatus that follows – understood from the aspect of the political style: the style in building political power, the style of political communication, the style of building one’s legitimacy, the ideological style, the styles of political language, symbolism and rituals, non-verbal communication and style in expressing patriotism. Starting from the fact that political styles are related to characteristics of political cultures and that it is necessary to make a concept of ideal typical models of styles focused on political subjects, this article marked the styles of political leadership typology related to the specific acting of political leaders in Serbia: authoritarian, republican, realistic, populist, conformist, revolutionary and style of a politician-rebel.

Keywords political style, political leadership, research model, styles of political leadership typology, Republic of Serbia.